

Editorial

Politický, ekonomický ani obecně sociální vývoj světa neprobíhají v posledních desetiletích právě hladce a nebudí optimistická očekávání. V pozadí sérií krizových situací a vývojových trendů stojí klimatická krize a její dopady na chod společnosti. Světové ekonomické fórum (WEF) v horizontu příští dekády spatřuje klíčová globální rizika zejména v možném selhání snahy o mitigaci a adaptaci na klimatickou změnu, ztrátě biodiverzity, rozsáhlé nedobrovolné migraci, nastupující krizi nedostatečnosti přírodních zdrojů, erozi sociální koheze a geopolitických či geoekonomických konfrontací (World Economic Forum, 2023). Pro zvýšený výskyt těchto a dalších jednotlivých krizových tendencí a jejich vzájemné propletené působení se v poslední době vžilo používání termínu *polykrize* (Albert, 2024, s. 17–62; Tooze, 2022). Na jednotlivé aspekty globální polykrize budou muset v následujících letech reagovat jednotlivé státy a společnosti, a to včetně Česka. Jednou z cest, jak je možné se na podobné dramatické výzvy jako společnost pokusit připravit, je kvalitně zvládnuté občanské vzdělávání, které pomáhá mladým lidem se orientovat v takto složitém světě.

V našem prostředí představuje klíčové oblasti občanského vzdělávání jednak výchova k občanství v základních školách a základy společenských věd (ZSV) na gymnáziích.¹ Obecný stav výuky budoucích učitelů těchto předmětů občanského vzdělávání na všech stupních, stejně jako konceptuální a ideové zakotvení i metodologická (didaktická) příprava nejsou podle našeho názoru dostatečně robustně vymezeny. Společnost včetně odborné komunity vyučujících i široké veřejnosti nemá příliš jasnou a konkrétní představu, co by vlastně mělo být obsahem vyučovaných předmětů. V akademické sféře se to mimo jiné projevuje konstrukcí studijních programů, které kombinují vhledy a vstupy do vybraných humanitních a sociálních věd a filozofie. V rovině pedagogické praxe to zase vede k existenci množství často velmi kvalitních, avšak vzájemně nepropojených a celkově nezakotvených výukových aktivit poskytovaných neziskovou sférou. Česká společnost podle nás v tuto chvíli postrádá tematicky hlubší a z hlediska množství zapojených aktérů širokou diskusi nad obecnými cíli občanského vzdělávání, metodologií přípravy učitelů i nad konkrétními návrhy výuky ve škole.²

¹ Případně občanská nauka ve středních odborných školách.

² Navazujeme přitom na množství debat, které vznikly v reakci na vydání různých publikací k problematice občanského vzdělávání. V tomto kontextu je možné zmínit řadu studií k oborové

6 Z těchto důvodů jsme se rozhodli připravit k publikaci speciální číslo časopisu *Orbis scholae* s názvem *Současnost a budoucnost občanské výchovy a základů společenských věd v Česku*. Do čísla jsme shromáždili pět textů, které z různých hledisek analyzují téma občanského vzdělávání.

V úvodní studii „Národní, globální, anebo kosmopolitní: české občanské vzdělávání na rozcestí“ se snažíme ukázat, že postavení občanské výchovy v základních školách neodpovídá současným politickým, ekonomickým a environmentálním požadavkům. Analyzovali jsme přístupy k občanskému vzdělávání z mezinárodní perspektivy a využili jsme je k rozboru české praxe občanské výchovy od roku 1992 do současnosti. Provedli jsme analýzu klíčových kurikulárních dokumentů a poukázali na problematická místa v aktuálním kurikulu. Také jsme ilustrovali obsahové rozdíly mezi kurikulem a praxí prostřednictvím analýzy vybraných učebnic.

Stat' Daniely Prokschové „Evropská unie v učebnicích občanského vzdělávání: limity, inovace a výzvy“ analyzuje zobrazování Evropské unie (EU) v učebnicích občanské výchovy a vlastivědy v českých základních školách s tím, že analýzu zasazuje také do mezinárodního kontextu. Studie ukazuje, že EU je zobrazována převážně pozitivně, s důrazem na perspektivu žáka a aktivní roli České republiky v evropských strukturách. Přichází např. s poznatkem, že úlohy v učebnicích jsou rozmanité, ale málo analytické. Studie nabízí kromě rozborů a vzhledů do této problematiky několik doporučení pro autory učebnic i pedagogy.

Autorský kolektiv Barbory Benešové, Dagmar Krišové a Marcely Macháčkové připravil text s titulem „Sexualita jako riziko? Sexuální výchova v českých kurikulárních dokumentech“, v němž se věnují otázce sexuální výchovy, jež je v tuzemském vzdělávacím systému v posledních letech hojně diskutována. Studie stojí zejména na kvalitativní analýze vybraných dokumentů, kupř. doporučení MŠMT k této problematice či vybraných školních vzdělávacích programů, přičemž autorky je mimo jiné srovnávají s obsahem evropských standardů. V českých materiálech následně identifikují významné odlišnosti, které klasifikují do tří typů: sexuální výchova normativní, biologizující a zaměřená na rizika.

Petra Šebešová se v příspěvku „Kritické myšlení v kontextu didaktiky filosofie a základů společenských věd“ zaměřuje na kritické myšlení jako součást klíčových a občanských kompetencí, které nejsou podrobně definované v kurikulárních dokumentech. Kritické myšlení, blízké myšlení filozofickému, je v zahraniční didaktice filozofie rozvíjeno pomocí kompetenčního přístupu. Studie navrhuje tento přístup i pro výuku občanského a společenskovedního základu. Cílem je specifikovat

didaktice občanského vzdělávání (Kuthan et al., 2018; Staněk, 2015; Staněk & Mezihorák, 2008) či zásadní knihu Radima Šípa *Proč školství a jeho aktéři selhávají* (Šíp, 2019) věnovanou obecně předpokladům a kontextu současného českého vzdělávání se silným přesahem k občanskému vzdělávání. Pozornost si zaslouží i některé texty věnované vybraným tematickým oblastem občanského vzdělávání, jako je např. studie o otázce mediálního vzdělávání (Pavličíková, 2013), studijní opora zabývající se problematikou genderu ve vzdělávací oblasti Člověk a společnost (Labišová & Gracová, 2013) či stat' ohledně vztahu rámcových vzdělávacích programů a světových náboženství (Havlíček, 2018).

kritické myšlení prostřednictvím analýzy zahraničních koncepcí a porovnat kritické a filozofické myšlení.

Speciální číslo uzavírá studie Marka Fapša „Občanská gramotnost: Hledání základů didaktiky společenských věd a občanské výchovy“, která zkoumá didaktická východiska pro další formování oborové didaktiky společenských věd a občanské výchovy. Komparuje ji s rozvinutější didaktikou dějepisu a seznamuje s aspekty mezinárodních debat, jako jsou kompetenční model, aktivní občanství a zhodnocení role věd ve školním kurikulu.

Věříme, že tento soubor textů věnujících se jak obecným a fundamentálním otázkám výchovy k občanství, tak několika vybraným podtématům může představovat slibný začátek další fáze diskuse ohledně občanského vzdělávání v Česku. Debatu a jasnější vodítka pro další směřování potřebujeme, protože svět, do kterého učitelky a učitelé přivádějí své žáky a studenty, nebude jednoduchý. Občanské vzdělávání může být jedním ze základních zdrojů toho, aby mladí lidé světa lépe rozuměli a také v něm žili spokojenější životy.

Michaela Dvořáková a Ondřej Lánský
hostující editoři

Literatura

- Albert, M. J. (2024). *Navigating the polycrisis. Mapping the futures of capitalism and the Earth*. MIT Press.
- Havlíček, J. (2018). Rámcové vzdělávací programy a paradigmaty světových náboženství. *Orbis scholae*, 12(1), 51–67.
- Kuthan, R., Pelcová, N., & Zicha, Z. (Eds.). (2018). *Kapitoly z didaktiky filosofie, etiky a společenských věd*. Pedagogická fakulta Univerzity Karlovy.
- Labischová, D., & Gracová, B. (2013). *Gender ve vzdělávací oblasti Člověk a společnost*. Ostravská univerzita.
- Pavličíková, H. (2013). Mediální výchova jako součást celoživotního vzdělávání. In J. Jiráček & H. Pavličíková (Eds.), *Média pod lupou* (s. 5–14). Powerprint.
- Staněk, A. (2015). Didaktika společenských věd. In I. Stuchlíková, T. Janík, Z. Beneš, M. Bílek, K. Brücknerová, M. Černochová, V. Čížková, H. Čtrnáctová, L. Dvořák, K. Dytrtová, B. Gracová, O. Hník, M. Kekule, K. Kostková, M. Kubiátko, M. Nedělka, J. Novotná, M. Papáček, J. Petr, ... V. Žák, *Oborové didaktiky: Vývoj – stav – perspektivy* (s. 327–360). Masarykova univerzita.
- Staněk, A., & Mezihorák, F. (Eds.). (2008). *Výchova k občanství pro 21. století*. SPHV.
- Šíp, R. (2019). *Proč školství a jeho aktéři selhávají. Kognitivní krajiny a nacionalismus*. Masarykova univerzita.
- Tooze, A. (2022, 28. říjen). Welcome to the world of the polycrisis. *Financial Times*. <https://www.ft.com/content/498398e7-11b1-494b-9cd3-6d669dc3de33>
- World Economic Forum. (2023). *The global risks report 2023*. World Economic Forum.